

LARS INGE WIDLUND

*Och plötsligt
finns bara
minnet
kvar*

En essä om döden
och vänskapen

VI ÄR OMGIVNA AV DÖD. Ändå är det så tyst om den. Vänner dör, föräldrar, en livspartner och ibland även ett barn. Vi sörjer, vi är förtvivalade, men vi uppför oss korrekt, vi vidtar lämpliga mått och steg och bevistar begravningarna. Vi pratar inte mycket, varken om döden eller om sorgen och saknaden, eller för den delen, om den döda eller den döde. Den här boken är kanske istället för det prat som kunde varit. Att skriva och läsa är inte detsamma som att prata, det är något helt annat, men det skrivna kan å andra sidan delas av så många fler än de som kan vara med och prata.

Det började med att en vän hastigt och oväntat gick bort. Jag skrev en liten privat runa som lästes av en mindre

vänkrets. Det hjälpte mig förstå vad den här vännen betytt, medan det snarast fördjupade det mysterium som döden trots allt framstår som. Jag tänkte på vänner som tidigare lämnat livet och mig och fann, trots att de till stora delar gömmts undan i mitt minne, fanns kvar, tillgängliga för erinring. Steget till att göra dessa tankar offentliga kanske kan motiveras av att vi, alla människor, delar samma öde, att vi kan dela sorgen över andras död och oro inför både döden och livet.

Vi kommer alla att dö. Det är ett egendomligt påpekande av det självklara och ändå är det så egendomligt främmande: våra liv bestäms av att våra älskade går bort, våra vänner försvinner och vi själva har en framtid som innebär död. Döden finns där, ständigt närvarande, men ändå inte ständigt i vårt medvetande; vi gör stora ansträngningar för att undvika tankar och känslor som har med det oundvikliga slutet att göra. Det finns en ambivalens inför vår död: å ena sidan vill vi inte veta av den, inte se åt det hållet, å andra sidan träder den då och då fram så att vi blir påmind och intensivt upptagna med detta otänkbara, att vi en dag inte längre kommer att finnas till. I allmänhet har vi fullt upp med att leva, vi tränger undan tankar om döden. Det för med sig att vi också bortser från de döda, de som dör försvinner visserligen rent fysiskt men vi inbillar oss också att de helt och hållet är borta, *definitivt*. Det är dock inte sant, var och en som förlorat någon som stått en nära vet att de kan vara ytterst närvarande.

Detta är paradoxen: ett försvinnande sker plötsligt och brutalt, förlusten och saknaden känns med all den styrka en frånvaro kan besitta, men trots den skriande tomhet vännen lämnat efter sig så fylls den så småningom med en närvaro, en vän som man fortfarande kan ha en dialog med. Med vårt minne återskapar vi de människor vi förlorat.

Människan lever i grupper: familj, arbete, vänskrets. Den största gruppen kallar vi mänskligheten. Vi är beroende av varandra, vi klarar oss inte ensamma, vi är bundna till varandra trots alla olikheter vi kan ha. Vi har också en självklar gemenskap i att vi delar samma öde: vi ska alla dö. Med stigande ålder följer att man förlorar vänner, de försvinner, går bort. Till slut överstiger antalet döda de levande. Det är ett förlopp som är orubbligt, det är vägen mot den egna döden – om man har viljan och lyckan att leva så länge så man kan se detta ske.

Montaigne, vars *Essayer* brukar ses som en lång förberedelse för döden, skriver just om närmandet till döden; att åldras innebär, skriver han, att dö steg för steg, bit för bit. Han konstaterar detta efter att ha tappat en tand.

Det bästa försvaret mot rädslan för döden är att filosofera ansåg Cicero. Man skulle kunna vända på det och tillägga att döden är all filosofis urmoder; att tänka på, eller på något sätt närma sig döden, uppfordrar till reflektion över livet, dess mening och innehåll, hur man ska förstå det och hur man ska leva.

Filosofier i alla tider, från Herakleitos till Heidegger, har sysselsatt sig med döden. Sålunda skriver Heidegger i ett avsnitt om döden i *Vara och tid* att det är de kvarvarande, de sörjande, som i ett "minnesrikt kvardröjande" kan erfara döden, en erfarenhet *som den döde själv inte kan vinna*. Han benämner detta, som jag kan se som försök till inlevelse och identifikation, som *medvaro*. På det sättet är det alltså endast genom andras död vi lär oss något om döden och vårt förhållande till den.

Men vi lär oss också något om förhållandet till andra människor – och till oss själva. De döda befolkar vårt inre, vi upprättar tysta dialoger med dem och de berikar vårt liv. Det är med den övertygelsen jag söker beskriva erfarenheten av några av mina vänners död, den efterföljande sorgen och hur jag granskar det förhållande jag haft med vännen. Sålunda handlar boken också om vänskap, om vad som uppenbarar sig då en vän försvinner, deras betydelse i olika avseenden och, naturligtvis, mina smärtsamma försök till inlevelse.

Sorgen och saknaden kan te sig mycket olika om det är en partner, förälder, barn, nära släkting eller vän som gått bort. Det enda jag skriver om är mina döda vänner. De står en inte lika nära som en familjemedlem, men de ger livet kontinuitet och bidrar till min självförståelse. Vänners död innebär att vi upplever sorgens smärta, men ändå ger denna sorg och saknad möjlighet att förstå oss

själva bättre, varje förlust är en särskild förlust för var och en av oss och talar om vad vi behöver i livet. Den hjälper oss inte bara att förstå vilket förhållande vi har till andra människor, utan också vilket förhållande man har till sig själv och – till döden.

Sorgen är ingen enkel känsla. Den blandas med känslor av övergivenhet, ilska och kärlek. Den andres betydelse blir uppenbar. Utan kärlek ingen sorg. Så kan vi trösta oss: vi kan känna kärlek till en annan människa genom att den andre har gett oss den möjligheten.

När en människa dör försvinner hon. Jag kan inte se henne, höra henne, inte känna henne genom att ta på henne. Detta är den konkreta, fysiska verkligheten. Men inom mig finns hon kvar som ett minne, hon lever vidare i en fortsatt dialog, jag kan uppleva känslor, gamla, igenkännbara, och nya, överraskande.

Även efter försvinnandet ingår hon alltså i min krets av människor. Hennes betydelse lever vidare, oförminskad, tills minnet så småningom bleknar, då hon namnlös går upp i den stora grupp, denna massa av mänskligheten som har levt.